

Formy męsko- i żeńskoosobowe a niebinarni użytkownicy polszczyzny. U źródeł nowych zjawisk leksykalno-gramatycznych we współczesnym języku polskim

Słowa kluczowe: rodzaj męski rzeczowników osobowych, niebinarność, osobatywy, neutralne rodzajowo formy gramatyczne.

<https://doi.org/10.31286/JP.00965>

Zapytano mnie niedawno, czy zwrot grzecznościowy *Drodzy Studenci* jest właściwy w sytuacji, gdy jego adresatami są kobiety i mężczyźni, czy też lepiej zwrócić się do nich w następujący sposób: *Drogie Studentki i Drodzy Studenci*¹. Nadal zatem aktualne okazuje się – jako problem badawczy – obserwowane współcześnie zjawisko sprowadzające się do potrzeby stosowania wyrazistych form rodzajowych rzeczowników osobowych², sygnalizujących płeć osoby/osób, o/do której/których się mówi. Jest ono wszakże, na co już wskazywałem (zob. Dyszak 2016: 141; 2021: 17), wyrazem mylenia/mieszania kwestii *stricte* językowej, jaką jest gramatyczna kategoria rodzaju, z rozróżnieniem płci biologicznej ludzi na żeńską i męską, co zwłaszcza dziś przestało być tak jednoznaczne. Zadać trzeba bowiem pytanie: jaka by miała być forma gramatyczna zwrotu grzecznościowego do studentów, wśród których mogą być osoby niebinarne (czyli takie, które nie identyfikują się ani z płcią męską, ani z płcią żeńską lub identyfikują się z każdą z tych płci czy też odczuwają zmienną tożsamość płciową albo nie przypisują sobie żadnej ze znanych płci³)? Warto w tym miejscu przypomnieć też takie (oczywiste dla specjalistów) fakty z zakresu fleksji języka polskiego, jak ten, że określony rodzaj gramatyczny, zarówno żeński, jak i męski, może wskazywać i osobę płci żeńskiej, i osobę płci męskiej (tak jest w wypadku rzeczowników *osoba* – gramatyczny rodzaj żeński i *człowiek* – gramatyczny rodzaj męski; ponieważ definicje ich znaczeń nie wskazują w żaden sposób

* dyszak@ukw.edu.pl; ORCID: 0000-0002-2054-1192

1 Autorem pytania jest dr Andrzej Cichocki, scenarzysta i reżyser filmowy, pracownik naukowy Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – adiunkt w Szkole Filmowej im. Krzysztofa Kieślowskiego, a wynika ono z dyskusji, jaka wywiązała się w tamtejszym środowisku akademickim. Zapis obu cytowanych zwrotów wielkimi literami (podobnie dalej) jest tu czysto konwencjonalny, gdyż w opisywanym wypadku idzie o język mówiony.

2 Zob. np. kilka artykułów w opublikowanej dziesięć lat temu pracy zbiorowej *Mówię, więc jestem* (Milewska-Stawiany, Rogowska-Cybulska (red.) 2013: 70–73, 78–83, 88–93, 100–103, 140–142).

3 Por. np. hasło *niebinarność* w Wikipedii.

na płęć⁴, można je odnosić także do osób niebinarnych⁵), oraz ten, że gramatyczny rodzaj nijaki nie jest związany z płcią, ale z małoletniością/niedojrzałością (nie tylko osób), por.: *dziecko*⁶, *koźlę*⁷, może wskazywać zarówno osoby płci żeńskiej, por.: *dziewczę*, *dziewczynisko*, jak i męskiej, por.: *chłopię*, *chłopisko*, lub nie wyrażać płci w ogóle, por.: *chamidło*⁸, *zapiewajło*⁹ (poza tym rodzaj gramatyczny przysługuje też nazwom przedmiotów, które płci nie mają, a w wypadku nazw zwierząt wartość tej kategorii gramatycznej często nie wskazuje płci biologicznej zwierzęcia danego gatunku, por.: *żyrafa*, *małpa* – gramatyczny rodzaj żeński; *krokodyl*, *wieloryb* – gramatyczny rodzaj męski).

W ukształtowanym w ciągu wieków polskim systemie semantyczno-gramatycznym wiele rzeczowników męskoosobowych (pomijam wypadki, gdy możliwe jest ich odniesienie wyłącznie do mężczyzn, np.: *mąż*, *ojciec*, *syn*, *brodac*) ma dwa podstawowe znaczenia: jedno nienacechowane płcią nazywanej osoby, drugie – nacechowane płcią męską, por. znaczenia przywołanego na wstępie rzeczownik *student*: 1. ‘ten, kto studiuje na wyższej uczelni’¹⁰ (np. *Te osoby są studentami pierwszego roku polonistyki*), 2. ‘osoba płci męskiej, która studiuje na wyższej uczelni’ (np. *Piotr jest studentem medycyny*) – tego znaczenia słowniki (począwszy od SJP Dor, poprzez SJP Szym, SWJP, USJP i SJP PWN, po WSJP PAN) nie wyodrębniają, gdyż – jak można się domyślać – leksykografowie uznali/uznają za wystarczające uzasadnienie fakt, że wynika ono z kategorii rodzaju męskiego, do której należy ten rzeczownik. Uważam jednak, że należałoby (z)definiować je osobno, dopiero bowiem w znaczeniu ‘osoba płci męskiej...’ *student* tworzy opozycję semantyczną z rzeczownikiem *studentka*, por.: ‘osoba płci żeńskiej, która studiuje na wyższej uczelni’¹¹.

Dlatego, odpowiadając na przywołane na początku artykułu zadane mi pytanie, można stwierdzić, że wyrażenie *Drodzy Studenci* (jako zwrot grzecznościowy) jest wystarczające, gdyż zawarty w nim rzeczownik *studenci* obejmuje swoim zakresem znaczeniowym każdą osobę studiującą, nie tylko mężczyzn, ale i kobiety¹², i co ważne: także osoby

4 Zob. np. w SJP PWN hasła: *osoba* 1. «jednostka ludzka» i *człowiek* 1. «istota żywa wyróżniająca się najwyższym stopniem rozwoju psychiki i życia społecznego», 3. «osoba dorosła» (choć w WSJP PAN w tym znaczeniu tylko o mężczyźnie) (tu i dalej – wyróżnienia moje).

5 Istotna w tym kontekście jest uwaga Aleksandry Walkiewicz (2022: 94), która pisze: „Rzeczownika *osoba* używa się także coraz częściej w konstrukcjach bez dookreślenia, por. *Drogie Osoby!*, *przyszły osoby i protestowały* itd.”, dodając wszakże, że takie użycia mogą „budzić wątpliwości poprawnościowe”.

6 Zob. hasło *dziecko* np. w SJP Dor: 1. «niedorośła istota ludzka [...]» i w WSJP PAN: 1. «człowiek w okresie do wieku dojrzewania».

7 Zob. odpowiednie hasło np. w USJP: 1. «mała, młoda koza domowa».

8 Znaczenie tego rzeczownika definiowane jest np. za pomocą wyrazu *człowiek*, por. w USJP: «człowiek ordynarny, gruboskórny, nieokrzesany [...]».

9 Zob. definicję znaczenia tego wyrazu np. w SJP PWN: «osoba, która rozpoczyna chóralskie śpiewy».

10 Taką definicję podaje się w SJP Szym i w USJP. Pozwala ona zakresem znaczeniowym rzeczownika *student* objąć także osoby niebinarne.

11 Tylko w WSJP PAN zamieszczono podobną definicję, a prostszą w SWJP: ‘kobieta student’; w pozostałych analizowanych słownikach podaje się tylko informacje, że *studentka* to forma żeńska od *student*.

12 Por. końcowy fragment *Stanowiska Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów przyjęte na posiedzeniu plenarnym Rady 25 listopada 2019 r.*: „Stosowanie feminatywów w wypowiedziach, na przykład przemienne powtarzanie rzeczowników żeńskich i męskich (*Polki i Polacy*) jest znakiem tego, że mówiący czują

niebinarne, natomiast zwrot grzecznościowy *Drodzy Studenci i Drogie Studentki* wyraźnie ogranicza jego adresatów (tu: *studenci* = tylko mężczyźni, *studentki* = tylko kobiety), wykluczając z ich grona osoby niebinarne.

Przedmiotem dalszych rozważań będzie zatem kwestia form językowych akceptowanych przez osoby niebinarne, w tym i proponowanych (używanych) przez nie same, co chciałbym przedstawić na przykładzie tekstów z czasopisma „DUMA Magazyn”¹³, związanego ze środowiskiem LGBTQ+. Ich autorami są w wielu wypadkach osoby, które nie wpisują się w heteronormatywną rzeczywistość społeczną i w języku, jakiego używają, próbują unikać wyrażania płci, toteż ich teksty można uznać za jedno ze źródeł nowych zjawisk leksykalno-gramatycznych we współczesnej (zmieniającej się) polszczyźnie, co uzasadnia podtytuł niniejszego artykułu.

W pierwszej kolejności dokonam opisu wyekscerpowanych z „DUMY” osobatywów. Terminem tym – utworzonym analogicznie do takich nazw, jak *maskulatywy* i *feminy* – autorzy *Manifestu niebinarnej polszczyzny*, opublikowanego w pierwszym numerze „DUMY” (I 34–35) i podpisanego przez Radę Języka Neutralnego¹⁴, proponują nazywać odnoszące się do osób wyrażenia złożone i neutralne semantycznie ze względu na płeć, uzasadniając ich stosowanie następująco: „dla osób nieznannej płci lub dla grup mieszanych lepiej jest użyć formy, która w ogóle na płeć nie wskazuje” (I 35). Osobatywy są najczęściej zbudowane z rzeczownika *osoba* i przymiotnika występującego w postpozycji jako przydawka klasyfikująca¹⁵, por.: *osoba artystyczna* (II 59) lub *osoba artystyczna* (II 18) – zamiast *artysta/artystka*. W szczegółowej ich analizie (a także innych niż osobatywy wyrażen złożonych oraz związków składniowych) wskażę na nowe w polszczyźnie wyrazy (w tym: zapożyczenia i neologizmy). Następnie przejdę do omówienia przykładów gramatycznych sposobów neutralizowania wykładników gramatycznej kategorii rodzaju.

W przywołanym czasopiśmie brak przykładów użycia – zamiast rzeczowników *student/studentka* – takich wyrażen, jak *osoba studiująca* czy *osoba studencka*. To drugie zestawienie pojawiło się w polszczyźnie osób niebinarnych w ramach badań, jakie przeprowadzono w roku 2017 (zob. Misiak 2022: 167). Mimo formalno-semantycznego związku przymiotnika *studencki* z rzeczownikiem *student* (jako podstawą słowotwórczą¹⁶) nie można jego znaczenia w połączeniu z rzeczownikiem *osoba* definiować tak jak na przykład w SWJP: ‘dotyczący

potrzebę zwiększenia widoczności kobiet w języku i tekstach. Nie ma jednak potrzeby używania konstrukcji typu *Polki i Polacy, studenci i studentki* w każdym tekście i zdaniu, ponieważ formy męskie mogą odnosić się do obu płci”.

13 W dalszej części artykułu, cytując z dwóch pierwszych numerów tego czasopisma przykładowe wyrazy i wypowiedzenia, będę oznaczał je cyframi rzymskimi I lub II (odsyłającymi do odpowiedniego numeru pisma) oraz cyframi arabskimi dla wskazania strony/stroń w danym numerze „DUMY” (wyróżnienia w cytatach są moje).

14 Rada ta określa się jako „kolektyw queerowy”, który zajmuje się „zbieraniem, badaniem, kształtowaniem i promowaniem języka niebinarnego i języka neutralnego płciowo” (*Zaimki.pl*). Szczegółowego opisu innowacji językowych propagowanych przez tę radę dokonała Małgorzata Gębka-Wolak (2022) (zob. też Kołodziejek 2022: 30).

15 Tak zbudowane połączenia rzeczownika z przymiotnikiem będę nazywał w różny sposób: *peryfrazami*, *wyrażeniami* lub *zestawieniami*, każda bowiem z tych nazw odpowiada cechom formalno-semantycznym takich połączeń (zastępują pojedyncze wyrazy, mają postać grupy imiennej i znaczeniowo stanowią jedną całość).

16 Zob. np. w USJP: *studencki* ‘przym. od *student*’.

studenta; przeznaczony dla studentów, wykonywany przez studentów, składający się ze studentów¹⁷, dlatego lepsze wydaje się w tym wypadku wyrażenie *osoba studiująca*. A. Walkiewicz (2022: 94) zauważa, że w niektórych wypadkach odniesienie wyrażenia tego typu może być niejasne, podając przykład zestawienia *osoby szkolne*, gdyż bez znajomości kontekstu trudno stwierdzić, czy odnosi się ono „do uczniów, nauczycieli, czy wszystkich osób uczestniczących w życiu szkoły”. W takich sytuacjach można by stosować odpowiednie imiesłowcy (jak w wypadku *osoby studiującej*) – bardziej naturalne i wyraźnie wskazujące, o kogo chodzi, por.: *osoby uczące się, osoby nauczające* itd.

Inne podobne peryfrazy (wskazujące na zawód, zainteresowania itp. nazywanej osoby), które pojawiły się w analizowanych tekstach magazynu „DUMA”, to: *osoba aktywistyczna* (II 18, 30, 33) – zamiast *aktywista/aktywistka*, *osoba autorska* (II 62) – zamiast *autor/autorka*, *osoba dziennikarska* (I 35) – zamiast *dziennikarz/dziennikarka*, *osoba językoznawcza* (I 35) – zamiast *językoznawca/językoznawczyni*, *osoba wolontariacka* (II 2) – zamiast *wolontariusz/wolontariuszka*. Ewa Kołodziejek (2022: 30–31) tego typu osobatywy („opisujące osoby, których płci nie znamy”) nazywa zwrotami *niebezpośrednimi*, podając ich przykłady współtworzone zarówno przez przymiotniki > imiesłowcy, por.: *osoba kandydująca, osoba towarzysząca*, jak i wyrażenia przyimkowe, por.: *osoba z niepełnosprawnością, osoba w kryzysie bezdomności*.

Obok nich liczniej pojawiają się wyrażenia, które nazywają w podobnie neutralny sposób osoby ze względu na ich seksualność (nie tylko niebinarne). Są one o tyle interesujące, że w większości nie mają ani formalnych, ani semantycznych odpowiedników jednowyrazowych (maskulatywów czy feminitywów), por.: *osoba bezpestkowa* (II 30), *osoba cis* (I 69), *osoba demiseksualna* (II 85), *osoba interpłciowa* (I 62, 63; II 30), *osoba niebinarna* (I 35, 56, 66, 69, 101; II 18, 22, 24, 25, 59, 64, 78, 90) – a także: *postać niebinarna* (I 35), *osoba nieheteronormatywna* (I 66, 70, 84, 97, 102, 119; II 63), *osoba nienormatywna* (I 56, 114) – również z przysłówkiem uszczegóławiającym nienormatywność wyrażoną przymiotnikiem: *osoba nienormatywna cieleśnie* (II 17), *osoba panseksualna* (II 85) – i krócej: *osoba pan* (I 66). Raz pojawiło się wyrażenie z dwiema takimi przydawkami klasyfikującymi: *niebinarna osoba transpłciowa* (II 78).

Natomiast za synonimiczny względem peryfraz *osoba transpłciowa* (I 69, 101; II 26, 78, 94) czy krócej: *osoba trans* (I 66, 68, 69; II 23–25, 78) trzeba uznać termin medyczno-psychologiczny *transseksualista* (w znaczeniu pozwalającym odnosić go zarówno do kobiet, jak i do mężczyzn¹⁸). Z kolei jednowyrazowym (formalno-semantycznym) odpowiednikiem wyrażen *osoba queerowa* (I 46, 48, 122; II 4, 20, 22, 38, 82, 84, 85, 95–97) / *osoba kłirowa* (II 95) i *osoba queer* (II 33, 83, 94, 97) jest rzeczownik *queer* (także w spolszczonej wersji zapisu *kłir*), który wystąpił (w formach lp i lm) w kilku tekstach drugiego numeru „DUMY”, por. np.:

17 W WSJP PAN uogólniono te znaczenia w definicji nadrzędnej: ‘związany ze studentem’.

18 Zob. np. odpowiednie definicje w USJP: a) «osoba odczuwająca rozbieżność między swoją płcią psychiczną a biologiczną i dążąca do fizycznej zmiany własnej płci», b) «osoba, która poddała się operacji chirurgicznej w celu upodobnienia się pod względem cech zewnętrznych do osób płci przeciwnej».

[P]rzed 30-stką zostałem też *queerem* (II 20).

Jesteśmy totalnie jak rodzice, których *queery* potrzebują [...] (II 27).

[O]soba staje się lesbijką, *enby*, *kłir*em [...] (II 82).

Wiele osób zainteresowanych tematem *kłirów* zauważa [...] (II 95).

Poza wskazanymi wyżej zestawieniami współtworzonymi przez rzeczownik *osoba* (czy – jak w jednym wypadku – *postać*) w analizowanych tekstach wystąpiły *osobatywy* odnoszące się do zbiorowości osób określonych za pomocą przymiotnika współtworzącego dane wyrażenie, por.: *ludzie niecisplciowi/nieheteronormatywni*¹⁹ (I 65), *społeczność aktywistyczna* (II 19) / *nieheteronormatywna* (I 48) / *queerowa* (I 61) / *queer* (II 33) i *środowisko trans* (II 25).

Przydawka klasyfikująca *queerowy* wystąpiła także w zestawieniach z innymi rzeczownikami niż osobowe: *kultura queerowa*, *radość queerowa* (II 17), *sztuka queerowa* (II 63), por. też *kultura proto-queerowa* (I 95).

Przymiotniki współtworzące wymienione wyżej wyrażenia (i inne jeszcze – warte uwagi określenia) pojawiły się w analizowanych tekstach również w zwykłych związkach składniowych, pełniąc w nich różne funkcje:

1) najczęściej atrybutywną, por.:

bezpiekowy coming out (II 30), *cishet umysł* (II 98), *cisheteronormatywne zasady* (II 22), *cisnormatywny heteromarket* (II 75), *cisplciowa osoba* (II 18), *genderowa euforia* (II 22), *heteronormatywny świat* (II 94), *interplciowa kobieta* (II 30, 31), *interplciowe dzieci, nastolatki i dorosłe osoby* (I 62), *kłirowa kobiecość / lesbijskość* (I 41), *kłirowa sztuka* (I 98), *niebinarna polszczyzna* (I 34), *nieheteronormatywna osoba* (I 95), *nieheteronormatywny porządek* (II 96), *nieheteroseksualna orientacja* (I 97), *nienormatywne ciało* (II 17), *panseksualny władca* (II 98), *poliamoryczne relacje* (I 66), *poliamoryczny władca* (II 98), *queerowy artysta* (I 95) / *dzieciak* (I 97, II 59) / *przodek* (I 95) / *kolektyw* (II 95) oraz *queerowa historia* (I 61, 70) / *inicjatywa* (II 34) / *rewolucja* (II 4) / *scena* (I 120) / *sztuka* (II 20) / *społeczność* (I 39; II 30, 77) / *utopia* (II 22) / *Warszawa* (I 120–121), *queerowe dziedzictwo* (I 97) / *hasło* (II 19) / *Podkarpacie* (II 19) / *środowisko* (II 20) / *wydarzenie* (II 19) / *życie* (II 82, 83), *queerowy feminizm* (I 40) / *symbol* (II 19), *transfobiczne myśli* (II 27) / *żarty* (II 23), *transfobiczny komentarz* (I 56), *transplciowy badacz* (II 83) / *chłopak* (II 37) / *mężczyzna* (II 94), *whorestoryczna rewolucja* (II 4);

2) rzadziej predykatywną, w której jednakże najczęściej służą one do opisywania osób, por.:

[P]rzestałem sobie wmawiać, że jestem *cisplciowy* [...] (II 18).

Nawet jeśli ktoś sam jest *heteronormatywny* [...] (II 7).

19 W konsekwencji także *człowiek niecisplciowy/nieheteronormatywny*.

Dana osoba może zorientować się, że jest interplciowa w bardzo wczesnym wieku [...] (I 62).

[F]ilmy, które są szerzej queerowe mają oddzielną [kategorię – A.S.D.] (II 67).

Zdałam sobie sprawę, że jestem trans w 2019 roku (II 23).

To naprawdę jest bardzo transgresyjne [...] (II 67).

[a] z całą pewnością, że tak, jestem transplciowy [...] (II 26);

a także wystąpiły w transformach niezdanionych, współtworzonych z rzeczownikiem *bycie*, por.: *bycie bezpestkową* (II 30), *bycie queer* (II 30, 63, 83) czy *bycie trans* (II 23, 24, 25), lub z bezokolicznikiem *być*, por.: (*mogą*) *być cisplciowe* (I 62), *być queer* (II 82).

W jednym z tekstów autorka opisała siebie, wymieniając w szeregu kilka przymiotników, a wśród nich złożenia *queerowo-feministyczna* i *feministyczno-anarchistyczna* (I 40), por. też osobatyw *queerowo-feministyczny kolektyw* (II 61).

W tym miejscu można również przytoczyć zdania z nienotowanym w słownikach przysłówkiem *queerowo*, użytym w funkcji atrybutywnej (jako określenie przymiotnika i czasownika):

[W]iadać coraz więcej queerowo ubranych ludzi [...] (II 50).

Brzmi queerowo? (II 99)

Spśród przymiotników, jakie zawierają wyekscerpowane osobatywy i pozostałe wymienione wyżej zestawienia oraz związki składniowe, gdzie przymiotniki te – mimo formalnej zależności od rzeczownika – stanowią ich podstawę semantyczną, jedynie określenie *feministyczny* (które pojawiło się tylko w złożeniach z innymi przymiotnikami) notowane jest we wszystkich słownikach, począwszy od SJP Dor²⁰, a jego znaczenie definiowane jest (niestety) za pomocą rzeczownika *feminizm* (*ignotum per ignotum*). Dwa kolejne przymiotniki: *bezpestkowy* i *nienormatywny* funkcjonowały także już wcześniej, ale w innych znaczeniach. Znaczenie pierwszego z nich definiowano tylko w odniesieniu do owoców (zob. np. w USJP: *bezpestkowy* «o owocach: niezawierający pestek»), a jego nowe znaczenie (odnoszące się do kobiet) zostało zdefiniowane jedynie w WSJP PAN: ‘o kobiecie: dotknięta zespołem MRKH, w którym nie wykształcają się lub niedostatecznie rozwijają macica oraz pochwa’. Przymiotnik *nienormatywny* występuje w dwóch analizowanych słownikach (USJP i SJP PWN) i w obu przypisuje się mu dwa znaczenia. Pierwsze związane jest z nieustalaniem/niestosowaniem/niezawieraniem norm. Drugie w USJP dotyczy terminu technicznego, ale w ten sam sposób można zdefiniować najnowsze znaczenie tego przymiotnika, odnoszące się do seksualności człowieka, por. «niepodlegający normom, nieokreślony normą, niezgodny z normą, normatywnem» (w SJP PWN definicja krótsza i niepoprzedzona jakimkolwiek kwalifikatorem: «niepodlegający normom»).

20 Tylko w SJP PWN przymiotnik *feministyczny* jest wymieniony (bez definicji znaczenia) pod hasłem *feminizm*.

Pozostałe z prezentowanych wyżej przymiotników to wyrazy nowe w polszczyźnie, a jeśli już odnotowane w słownikach polszczyzny ogólnej (z definicjami ich znaczeń), to tylko w najnowszych: albo w WSJP PAN, albo w SJP PWN²¹.

W słowniku PAN-owskim zdefiniowano znaczenia takich przymiotników, jak *cisplciowy* ('wyraz środowiskowy: taki, który psychicznie identyfikuje się z płcią stwierdzoną przy narodzinach na podstawie cech biologicznych'), *genderowy* ('związany z genderem – nurtem w refleksji humanistycznej'), *niebinarny* (jako termin medyczno-psychologiczny: 'taki, którego tożsamość płciowa wykracza poza podział na mężczyzn i kobiety'²²); przymiotnik odnotowany także w *Wikisłowniku*), *queerowy/queer* ('związany z queer'²³), *transfobiczny* ('wynikający z transfobii'²⁴; przymiotnik odnotowany również w słowniku OJ UW, gdzie jego znaczenie także zdefiniowano za pomocą rzeczownika *transfobia*), *transplciowy* (jako termin medyczno-psychologiczny: 'mający któryś z typów tożsamości płciowej, która jest niezgodna z płcią stwierdzoną po narodzinach na podstawie cech biologicznych'; przymiotnik odnotowany również w *Wikisłowniku*). W słowniku PWN-owskim podaje się definicję znaczenia tylko dla przymiotnika *interplciowy* ('mający zróżnicowane cechy płciowe na poziom[i]e zewnętrznych lub wewnętrznych narządów płciowych, liczby chromosomów, układu hormonalnego itp.') i wymienia się (pod hasłem *wolontariat*) przymiotnik *wolontariacki* (bez definicji znaczenia).

Brak w analizowanych słownikach następujących przymiotników: *artywistyczny*²⁵, *cisheteronormatywny*, por. też zapis *cis-hetero normatywny* jako określenie rzeczownika *chłopak* (I 56), *cisnormatywny*, *proto-queerowy*²⁶, *transgresyjny*²⁷ i *whorestoryczny* (od ang. *whore* 'dziwka' i *story* 'opowieść' + pol. *-yczny*) oraz antonimicznych przymiotników zaprzeczonych, których podstawy słowotwórcze są tam notowane: *niecisplciowy* (← *cisplciowy*), *nieheteronormatywny* (← *heteronormatywny*; odnotowany w WSJP PAN z kwalifikatorem *socjologiczny*, obecny też w *Wikisłowniku*) i *nieheteroseksualny* (← *heteroseksualny*; odnotowany w: SJPSzym, USJP – tu z kwalifikatorem *psych. med.*, WSJP PAN, obecny także w *Wikisłowniku*²⁸). Nigdzie

21 Dodatkowo ich obecność/nieobecność sprawdziłem na stronach Obserwatorium Językowego Uniwersytetu Warszawskiego (OJ UW) oraz w *Wikisłowniku* (w tych dwóch bowiem źródłach niektóre z nich się pojawiały).

22 Co warte uwagi: tak zdefiniowane znaczenie nie odpowiada znaczeniu tekstowemu, jakie przymiotnik ten zyskał w połączeniu z rzeczownikiem *polshczyzna* (zob. wyżej).

23 Zob. tam *queer* 1: 'inność seksualna polegająca m.in. na odczuwaniu pociągu seksualnego do osobników tej samej płci, byciu biseksualistą, transseksualistą, transwestytą lub osobą pozostającą w związku z wieloma partnerami'.

24 Zob. tam *transfobia*: 'postawa osoby, która prezentuje niechęć i wrogość wobec osób transseksualnych'.

25 Przymiotnik ten jest innowacją o niesystemowej strukturze słowotwórczej, utworzoną na wzór takich przymiotników, jak np. *aktywistyczny* (analogiczne zakończenie *-wistyczny*). W formacji *artywistyczny* trudno jednak za formant uznać sufiks *-yczny* (jak w *aktywist-yczny* ← *aktywist-a*, por. też *artyst-yczny* ← *artyst-a*), gdyż temat rzeczownika *artysta* (*artyst-*) nie zawiera cząstki *-wist-* (jak *aktywist-a*), a motywowany nim przymiotnik zawiera tylko część jego tematu *arty-* (ewentualnie można by widzieć w jego budowie sufiks *-yczny* poprzedzony konektywem *-wist-*).

26 Przymiotniki z *proto-*, które można znaleźć w słownikach, pisane są bez łącznika, por. np. *protokanoniczny*.

27 W SJP PWN (pod hasłem *transgresja*) podaje się synonimiczny przymiotnik *transgresyjny* (bez definicji jego znaczenia).

28 Jego znaczenie zostało tu zdefiniowane za pomocą przymiotników *homoseksualny* i *biseksualny*, przez co z jego zakresu wykluczone zostały osoby o innej orientacji seksualnej.

nienotowane są także skrócone formy niektórych przymiotników, takie jak: *cis* (← *cisplciowy*), *cishet* (← *cisheteronormatywny*)²⁹, *pan*³⁰ (← *panseksualny*), *trans*³¹ (← *transplciowy*). Jedynie na stronach OJ UW znalazły się przymiotniki *demiseksualny* i *poliamoryczny*³².

Przymiotniki *interplciowy* (odnotowany tylko w SJP PWN, zob. wyżej) i *transplciowy* (odnotowany jedynie w WSJP PAN, zob. wyżej) zdają się obecnie wyraźnie wypierać z użycia synonimiczne względem nich starsze przymiotniki *interseksualny* (odnotowany już w SJPDOR z odesłaniem do hasła *interseksualizm*, podobnie w SJPSzym i USJP – tu jako termin biologiczny; w SJP PWN wymieniony – bez definicji znaczenia – pod hasłem *interseksualizm*) i *transseksualny* (nieobecny jeszcze w SJPDOR i SJPSzym, a odnotowany dopiero w SWJP i w słownikach późniejszych: USJP, SJP PWN – tu tylko wymieniony pod hasłem *transseksualizm*, WSJP PWN³³; obecny też w *Wikisłowniku*), czego przykładem są teksty z „DUMY”, gdzie te starsze przymiotniki w ogóle nie występują. To samo można powiedzieć o pochodnych rzeczownikach *interplciowość* (I 62, 63, 73; II 30, 31; w słownikach nienotowany) i *transplciowość* (I 68, 69; II 7, 19, 23, 25, 26, 74; odnotowany w WSJP PAN jako termin medyczno-psychologiczny) oraz ich starszych synonimach *interseksualność* (w słownikach nienotowany) / *interseksualizm* (odnotowany w SJPDOR, SJPSzym, USJP z kwalifikatorem *biologiczny*, w SJP PWN bez kwalifikatora; obecny też w *Wikisłowniku*) i *transseksualność* (odnotowany tylko w WSJP PAN jako termin medyczno-psychologiczny) / *transseksualizm* (obecny w słownikach, począwszy od SJPSzym³⁴), które na łamach „DUMY” także są nieobecne³⁵.

Wprost sprzeciw wobec używania osobatywu *osoby interseksualne*, a także rzeczownika *interseksualizm*, został wyrażony na stronie internetowej o nazwie *Fundacja interakcja* wraz z postulatem stosowania w zamian odpowiednio osobatywu *osoby interplciowe* i rzeczownika *interplciowość*, poprzedzonym komentarzem:

29 Przymiotnik *cishet* może być wszakże połączeniem skrótów wyrazów angielskich: *cisgender* (*cis*-) i *heterosexual* (*het*-). Jest też homofoniczny/homograficzny z rzeczownikiem *cishet*, odnotowanym w słowniku slangu *Miejski.pl*.

30 W słownikach jako hasło obecny jest jedynie *pan*- stanowiący pierwszy człon złożenia jednostronnie motywowanych.

31 W WSJP PAN wyraz *trans* występuje tylko w znaczeniu rzeczownikowym jako synonim *transseksualisty*.

32 Oba z definicjami znaczeń odsyłającymi do pokrewnych rzeczowników, por. odpowiednio: 'związany z demiseksualizmem' (zob. tam *demiseksualizm* 'odczuwanie pociągu seksualnego do danej osoby tylko w przypadku nawiązania z nią silnej więzi emocjonalnej') i 'związany z poliamorią' (zob. tam *poliamoria* 'tworzenie związków miłosnych z więcej niż jedną osobą').

33 Uwagę zwracają tam różne definicje znaczeń każdego z rozpatrywanych przymiotników, kwalifikowanych w tym słowniku jako terminy medyczno-psychologiczne, por.: *transplciowy* 'mający któryś z typów tożsamości płciowej, która jest niezgodna z płcią stwierdzoną po narodzinach na podstawie cech biologicznych', *transseksualny* 'taki, który psychicznie identyfikuje się z inną płcią niż ta stwierdzona przy narodzinach na podstawie cech biologicznych, jednakże zawarty w nich sens potwierdza ich synonimiczność.

34 W WSJP PAN znaczenia obu rzeczowników zostały inaczej zdefiniowane, por.: *transseksualność* 'cecha kogoś, kto jest transseksualistą', *transseksualizm* 'psychiczne identyfikowanie się z płcią inną niż wynikająca z własnych cech biologicznych, połączone z silnym pragnieniem zmiany własnej płci'. Pierwsza z zacytowanych definicji nie tylko nie wyjaśnia znaczenia rzeczownika *transseksualność* (wynik wyjaśniania typu *ignotum per ignotum*), ale też ukrywa fakt, że ma on dwa różne znaczenia (powinien być dwójako zdefiniowany), skoro w tym samym słowniku podaje się dwa znaczenia rzeczownika *transseksualista*: 1. *med. psych.* 'osoba, która odczuwa rozbieżność między swoją płcią psychiczną a biologiczną i dąży do fizycznej zmiany własnej płci'; 2. *med. psych.* 'osoba, która przeszła zabieg zmiany płci'.

35 Por. też uwagi E. Kołodziejek (2022: 27) o nazwach *homoseksualizm* i *biseksualizm*.

Mówiąc czy pisząc o interplściowości kluczowa jest odpowiednia terminologia. Ważne, aby treści odnoszące się do osób interplściowych zawierały odpowiednie słownictwo, a nie bazowały na przestarzałym i krzywdzącym języku;

i dodatkową uwagę w przypisach:

Termin interseksualizm czy osoby interseksualne wynika z nieprawidłowego tłumaczenia słowa *sex* z języka angielskiego, gdzie oznacza ono nie tylko akt intymny, ale również płeć biologiczną. Zróżnicowane cechy płciowe dotyczą biologii a nie orientacji seksualnej. Dlatego też interplściowość jest prawidłowym odpowiednikiem słowa *intersex*.

Teksty analizowane na potrzeby niniejszego artykułu przynoszą również (poza formacjami *interplściowość* i *transplściowość*) inne nowe rzeczowniki (większość z nich także jest nienotowana w słownikach) pochodne względem omówionych wyżej przymiotników³⁶, por.: *cisplściowość* (II 97; odnotowany w WSJP PAN z kwalifikatorem *środowiskowy*), *heteronormatywność* (II 82) i *nieheteronormatywność* (I 94; II 96) – obydwa obecne w *Wikisłowniku*, *kłirowość* (II 96), *niebinarność* (II 19, 20, 22, 89) – odnotowany w WSJP PAN jako termin medyczno-psychologiczny, *nienormatywność* (I 41, 94, 95) – odnotowany w USJP z odesłaniem do hasła *nienormatywny* i wymieniony bez definicji znaczenia w SJP PWN pod hasłem *nienormatywny*, oraz *panseksualność* (II 85) i *queerowość* (I 94; II 4, 7, 30, 83, 94) – oba obecne w *Wikisłowniku*.

Liczne w tekstach „DUMY” są rzeczowniki o obcym rodowodzie (proste i złożone), użyte najczęściej w formie oryginalnej (lub nieco zmienionej), a niebędące w powszechnym użyciu (tak jak np. „zadomowiony” już anglicyzm *coming out*) i nienotowane w słownikach polszczyzny ogólnej³⁷, por. np.: *agab* (II 95), *anarchoqueer* (I 70), *autigender* (I 39), *deadname* (II 26, 27), *comphet* (II 4), *crossdressing* (I 95) – odnotowany w słowniku OJUW, *escorting* (II 7), *flashmob* (I 81), *greewashing* (I 88), *queerbaiting* (II 20), *swingers* (II 7) – odnotowany w słowniku OJUW i w słowniku slangu *Miejski.pl*, *storyteller* (II 71) – obecny w *Wikisłowniku* (ale tylko jako składnik języka angielskiego), *washing* (I 22). Trudno jednakże stwierdzić, o których z nich można już mówić jako o zapożyczeniach, a które zostały użyte tylko okazjonalnie albo jako obce wtręty. Niektóre takie rzeczowniki są używane alternatywnie z ich polskimi odpowiednikami, np.: *enby*³⁸ (II 82) i *osoba niebinarna*, *genderfluid/genderqueer*³⁹ (II 22) i *niebinarność* oraz *sexwork* (II 7) / *sex work* (II 4) i *praca seksualna* (II 4, 7) – zestawienie będące kalką jego angielskich synonimów. Warto też zwrócić uwagę na rzeczowniki będące wynikiem adaptacji

36 Ze względu na ograniczone ramy artykułu te i inne rzeczowniki nie będą przedmiotem szczegółowego opisu (nie przytaczam definicji ich znaczeń, chyba że wymaga tego kontekst).

37 Niektóre można znaleźć na stronach OJUW i w słowniku slangu *Miejski.pl*.

38 Zob. hasło *Enby* w słowniku slangu *Miejski.pl*: ‘Inaczej nie binarny płciowo’.

39 Na wymiennność (synonimiczność) obu rzeczowników wskazuje autorka tekstu, z którego zostały wyekscerpowane, wyjaśniając jednocześnie ich znaczenie: „Za czasów Tumblra dość popularne było określenie *genderqueer*, często stosowane zamiennie z *genderfluid*, jednak nadal to nie było to, nadal odnosiło się do zmiany w obrębie binarnego podziału”.

wyrazów obcych do polskiego systemu leksykalno-gramatycznego, por.: *escortka*⁴⁰ (II 4), *storytellerka*⁴¹ (II 71), *volgerka*⁴² (II 33), czy złożenia: *heteromarket* (II 75), *heteromatriks* (II 97), por. też *drag-performerka* (II 33) – rzeczownik, który łączy w sobie oba wskazane typy budowy. Poza tym zauważalne są też hybrydalne złożenia dawno obecnych w polszczyźnie rzeczowników z obcymi członami na pierwszej pozycji, por.: *bi-facet* (I 66), *cis-kobieta* (I 23), *cis-koleś* (I 111), *cis-mężczyzna* (I 23, 102; II 22) / *cismężczyzna* (II 98), *cishetmężczyzna* (II 98), *ekoseksualność* (II 71), *heteronorma* (I 66; II 81, 82, 83, 96), *homokomando* (I 57), *queerfobia* (II 4, 83), *transfacet* (I 69), *transfob* (II 24, 25), *transfobia* (I 58; II 24, 25, 27, 63, 83) – odnotowany w słowniku OJUW, *transkobieta* (II 23), *transmężczyzna* (II 64). Obok nich występują wyrażenia zbudowane z tych samych i/lub podobnych elementów, ale ze sobą niepołączonych, por.: *cis kobieta* (I 23), *cis hetero facet* (II 7), *cis typ* (II 7), *drag aktywistka* i *drag persona* (I 111), *hetero facet* (II 7) i *hetero mężczyzna* (I 80), *trans chłopak* (II 18), co świadczy o ich nieustabilizowanym statusie ortograficznym (zapis łączny, z myślnikiem, rozłączny, por. np.: *cismężczyzna*, *cis-mężczyzna* i *cis facet*), mimo że takie człony, jak *hetero-*, *homo-* czy *trans-* pisane są łącznie w utrwalo-nych już w polszczyźnie złożeniach⁴³. Kończąc passus dotyczący rzeczowników, można jeszcze wymienić przykład wyrazu złożonego z dwóch polskich rzeczowników: *ciałopozytywność* (I 11; II 15), który odnotowany został w WSJP PAN i w słowniku OJUW, oraz wieloznaczną formację *bicek* (II 7 – tu w tym samym znaczeniu co skrócenie *bi*⁴⁴), obecną w słowniku OJUW jako potoczna nazwa bicepsa i w słowniku slangu *Miejski.pl* w znaczeniu ‘mięsień’. Pojawił się też nienotowany w słownikach rzeczownik *bezpestkowa*, homofoniczno-homograficzny do formy rodzaju żeńskiego przymiotnika *bezpestkowy* (zob. wyżej), por.:

Bezpestkowe są uciszane, w Polsce mało który lekarz jest w stanie udzielić nam pomocy [...] (II 30).

Nieliczne natomiast, ale warte uwagi, są także czasowniki (w większości nienotowane w słownikach) będące albo adaptacjami wyrazów obcych, takie jak *gatekeepować*⁴⁵ i *shipować*⁴⁶,

40 Półkalka ang. *escort girl* (formant *-ka* zastąpił rzeczownik *girl*), która została odnotowana (w spolszczonej wersji zapisu: z *k* zamiast *c*) w słowniku slangu *Miejski.pl*, zob. też *eskortka* w *Wikisłowniku* (tam z kwalifikatorem *neologizm*): luksusowa dziewczyna do towarzystwa. Za polskojęzyczny odpowiednik tego rzeczownika można uznać zestawienie *pracownica seksualna* (II 94).

41 Żeński wariant rzeczownika *storyteller* (zob. wyżej).

42 Od ang. *vogue*, nazwy rodzaju tańca (inaczej: *voguing*, zob. hasło *voguing* w *Wikisłowniku*).

43 Zob. też opis struktury złożzeń jednostronnie motywowanych i quasi-złożeń w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (Grzegorzczkowska i in. (red.) 1984: 404–407).

44 Wynik dezintegracji (ucięcia) rzeczownika *biseksualista* (zob. *bi* w WSO PWN – tam z kwalifikatorami: *potoczny* i *nieodmienny*).

45 Por. ang. *gatekeeping*, zob. w *Cambridge Dictionary*: ‘the activity of trying to control who gets particular resources, power, or opportunities, and who does not’/aktywność polegająca na próbie kontrolowania, kto otrzymuje określone zasoby, władzę lub możliwości, a kto nie’ (tłum. własne); por. zawężenie jego znaczenia i uproszczenie jego definicji w *Słowniku angielsko-polskim*: ‘wykluczać mniejszości’.

46 Por. ang. *shipping* (← *relationship* ‘związek’). Czasownik odnotowany w WSJP PAN w wersji *shippować* z następującą definicją znaczenia: ‘uważać, że jakieś osoby lub postacie fikcyjne łączy uczucie miłości i że ich związek jako pary jest oparty na wzajemnym dopasowaniu’. Wydaje się, że pełniej jego znaczenie zostało zdefiniowane w słowniku slangu *Miejski.pl*, gdzie podano dwie definicje: jedna związana jest z popieraniem związku dwóch osób, a druga – z wiarą w jego trwałość

albo formacjami od wyrazów zapożyczonych, takie jak *queerować* (← *queer*) i *wycomingoutować się* (← *coming out*), por. ich formy użyte w następujących zdaniach:

[A] gdy przyszło mi zmierzyć się z moją niepełnosprawnością, to nagle... g a t e k e e p t u j ę samą siebie (II 15).

Chcieliśmy nawiązać do naszej słowiańskiej tradycji i ją q u e e r o w a ć, nadać jej nową historię (I 45).

[N]asi widzowie wyczuli między nami chemię i nas s h i p o w a l i (I 77).

[T]o jako kto się w y c o m i n g o u t u j e przed innymi ludźmi, to będzie ostateczne (II 84).

Pojawiła się także nazwa czynności *queerowanie* (I 95).

W związku z unikaniem przez osoby niebinarne feminatywów i maskulatywów trzeba też wskazać występujące na łamach analizowanego pisma przykłady jednoczesnego stosowania form męskich i żeńskich (tzw. *splittingu*), które można by nazwać *alternatywami*, por.: *performerkami/performerami, storytellerów/storytellerki* (II 71)⁴⁷, *uczestnik/uczestniczka, widz/widzka* (I 48). Jest też przykład alternatywu zaimkowego w formie zależnej: *jej_jego* (I 55)⁴⁸.

Należy w tym miejscu przywołać również dwa ujęte alternatywnie neologizmy będące wynikiem skontaminowania rzeczowników *kobieta* i *mężczyzna*, por. *kobieczyzna/mężbieta* (II 22), wykorzystujące w każdym albo ich początkową część: *kobie-*, *męż-*, albo końcową: *-bieta*, *-czyzna*. Jak wynika z treści artykułu, w którym zostały użyte, są to odautorskie indywidualizmy i okazjonalizmy przypominające poetyckie twory Ludwika Jerzego Kerna *chłopcodziewczyna* i *dziewczynochłopiec*⁴⁹ z wiersza *Trzecia płeć* (Kern 1984⁵⁰), por. też wymienione w jednym z tekstów „DUMY” – jako obelżywe nazwy osób binarnych – złożenia: *babochłop*⁵¹, *babodziad* (nienotowany w słownikach) i *chłopobaba*⁵² (II 64).

(por. „dawać im szansę”). Czasownik ten został zapisany także w słowniku OJWU (pod hasłem *shipować* podaje się tam dwie inne wersje jego zapisu: *shippować*, jak w WSJP PAN, i *szipować*).

47 Jak łatwo zauważyć, w obu alternatywach (pochodzących z tego samego tekstu) nie zachowano konsekwencji w kolejności użycia poszczególnych ich członów: w pierwszym najpierw forma feminatywu, potem forma maskulatywu, w drugim odwrotnie.

48 Przy tej okazji można wspomnieć o wywiadzie z Jerzym Bralczykiem na temat zaimków, jaki został opublikowany w pierwszym numerze „DUMY” (zob. Bzówka 2021).

49 Rzeczownik *chłopcodziewczyna* został zauważony przez Stanisława Jodłowskiego i Witolda Taszyckiego (1968) oraz odnotowany w ich słowniku ortograficznym, na który powołuje się Jan Wawrzyńczyk (2000: 284, 2013: 635; zob. też Wawrzyńczyk, Wierchoń 2016: 107), a rzeczownik *dziewczynochłopiec* można znaleźć w innych pracach tego językoznawcy (zob. Wawrzyńczyk 2013: 203; Wawrzyńczyk, Wierchoń 2016: 177). Obydwa złożenia są przedmiotem opisu w artykule poświęconym wybranym formacjom w twórczości L.J. Kerna (zob. Burska-Ratajczyk 2004).

50 Tam pod wydrukowanym wierszem widnieje data – jak można sądzić – jego powstania: rok 1965, co świadczy o tym, że zjawisko nieidentyfikowania się z żadną płcią czy też świadomego zacierania takich różnic w wyglądzie (*unisexuals/unisex*) nie jest wytworem czasów współczesnych, jak obecnie się je często przedstawia, negatywnie ocenia, a nawet ośmieszają (np. przez niektórych prawników polityków).

51 Zob. SWJP: *pot.* ‘z lekceważeniem, niechęcią o kobiecie przypominającej budowę fizyczną, ubiorem i sposobem bycia mężczyzny’; USJP: *pot. pogard.* «o kobiecie wyglądającej, zachowującej się jak mężczyzna; baba-chłop»; SJP PWN: *pot.* «kobieta wyglądająca lub zachowująca się jak mężczyzna»; WSJP PAN: *pogard.* ‘kobieta, która budowę fizyczną, wyglądem i zachowaniem przypomina mężczyznę’.

Jako inny sposób zneutralizowania wykładników gramatycznej kategorii rodzaju w rzeczownikach osobowych proponuje się tworzenie takich form, jak *dziennikarcze* i *dziennikarzu* (I 35), nazywając je *neutratywami*, czyli „neutralnymi wersjami słów nacechowanych płciowo” (por. I 34). A. Walkiewicz (2022: 96) zwraca jednak uwagę na niejasne/niejednolite zasady ich tworzenia oraz fakt, że „dla wielu jednostek proponuje się dwie lub trzy alternatywne formy”, czego przykładem są oba przytoczone neologizmy.

Liczej występują przykłady rzeczowników, w których pojawiły się jednocześnie wykładniki form męsko- i żeńskoosobowej:

(1) przez użycie obu odpowiednich zakończeń wskazujących rodzaj gramatyczny (a w konsekwencji płeć) – w dwóch wariantach:

(a) najpierw forma maskulatywu, potem zakończenie formy feminatywu, por.: *aktywistów_tki* (II 33), *krytyków_czki* (I 66), *pionierów_rki* (II 33);

(b) najpierw forma feminatywu, potem zakończenie formy maskulatywu, por.: *producentki_ci* (I 66), *superbohaterka_er* (I 55), (*wsparcia*) *specjalistki_y* (I 55);

(2) przez ujęcie w nawias afiksu słowotwórczego, zmieniającego formę męską w formę żeńską, por. *artyst(k)a* (I 41).

Podobnie próbuje się tworzyć formy takich wyrazów składniowo zależnych od rzeczowników, jak:

(1) czasowniki:

(a) formy czasu przeszłego, por.: *mogły_li*, *obudziły_li*, *zauważyły_li* (I 66), *rozpoczęły_ły* (II 33);

(b) formy trybu warunkowego: (*gdy*)*by zobaczył_a*⁵³ (II 16), *słyszeliście_łyście* (II 40), *zapytaliśmy_łyśmy* (II 77);

(2) przymiotniki/zaimki:

(a) formy z podkreślnikiem: *wdzięczny_a* (I 55), *niewidzialni_e* (II 40), *samego_ej* (*siebie*) (II 96);

(b) formy z ukośnikiem: *taka/i*, *toż-samy/a* (I 61).

Wszelkie formy *splittingu* każą wszakże ich użytkownikowi wybrać/dopasować do siebie albo formę męską, albo formę żeńską, czyli „pozostają w ramach paradygmatu binarnego” (Walkiewicz 2022: 88). Nie można ich zatem uznać za propozycje dla osób, które nie czują się związane z żadną płcią i deklarują przynależność do tzw. trzeciej płci czy płci nieokreślonej. Innym – i jak się wydaje lepszym – sposobem neutralizowania form pod względem rodzaju jest stosowanie w nich placeholdera. Najwięcej jest przykładów takich form ze znakiem *x*, który – w zależności od części mowy – zastępuje:

(1) w wypadku rzeczowników – końcówkę formy przypadkową maskulatywu i formant odpowiedniego feminatywu, por. *wolontariusz(x)* (II 38) – *x* zamiast *-o/-ka*;

(2) w wypadku czasowników – morf będący wykładnikiem kategorii rodzaju, por.: *czuł(x) się* (I 1), *był nie zauważył(x)* (II 15), *nazywał(x)m*, *pozwał(x)* (II 22) – *x* zamiast *-e/-a/-o*; podobnie też

52 Tylko w WSJP PAN: 1. *pot. pogard.* 'kobieta, która budową fizyczną, wyglądem i zachowaniem przypomina mężczyznę', 2. *pot. pogard.* 'mężczyzna, który budową fizyczną, wyglądem i zachowaniem przypomina kobietę'.

53 Tu wszakże alternatywność form została – moim zdaniem – źle wskazana (*ł_a*), gdyż analogicznie do innych wymienionych tu przykładów powtórzony powinien zostać przyrostek czasu przeszłego: *zobaczył_ła* (por. *ła_ła*).

w formach z tłumaczenia angielskojęzycznego wiersza pt. *Black is soft (Czarność jest miękka)*⁵⁴ (II 72): *opisywałam* (oryg. *I writing*), *pisałam* (oryg. *I wrote/I have written*), *myślałam* (oryg. *I could think*), *podtrzymywałam* (oryg. *I steady*), *zajmowałam* (oryg. *I have held*), *widziałam* (oryg. *I have seen*), *wymyśliłam* (oryg. *I have thought*), *przywiązałam się* (oryg. *thetered myself*) oraz *przebiegłam* (oryg. *I have run*), gdzie *x* zastąpił także *-ę/-ą* z przyrostka tematowego przed *k*;

(3) w wypadku przymiotników – końcówkę przypadkowo-rodzajową, por.: *innx, każdx, nazywanx, uwzględnionx* (I 1), *smutnx* (I 55) – *x* zamiast *-a/-y/-e*.

Pojawiła się też jedna forma czasownika ze znakiem (*) w pozycji morfu rodzajowego: *obejrzał*ś* (I 48).

Wszystkie przedstawione wyżej gramatyczne sposoby zneutralizowania form rodzajowych stanowią jednakże rozwiązania połowiczne, gdyż można je wykorzystywać tylko w tekście pisanym, co zauważa A. Walkiewicz (2022: 96), która dodaje, że „stosowane konsekwentnie może prowadzić m.in. do niejasności związanych ze zneutralizowaniem nie tylko kategorii rodzaju, ale i liczby [...]”, i ilustruje swoje stwierdzenie przykładem zdania *Rozmawialiśmy o nix ostatnio*, gdzie forma *o nix* może być rozumiana jako *o niej/o nim/o nich*.

Tylko w jednym artykule z „DUMY” osoba niebinarna użyła (pisząc o sobie) czasownikowej formy rodzaju nijakiego, a więc takiej, która może funkcjonować zarówno w kodzie pisanym, jak i mówionym, por. *nie menstruowałoby*⁵⁵ (II 22). Bożena Żmigrodzka (2016: 53) pisała już wcześniej o takich formach, wiążąc przyczynę ich pojawiania się w polszczyźnie nieliterackiej właśnie „z bardzo mocną w ostatnich latach obecnością w kulturze dyskursu gender i całego kompleksu problemów związanych z płcią”. Ale cytowana autorka zwraca też uwagę na następujący fakt:

formy rodzaju nijakiego użyte w odniesieniu do człowieka mają w języku polskim tradycyjnie wydźwięk pejoratywny. Ujemnie nacechowana zostaje w ten sposób istota nietypowa, której płci trudno się domyślić – i ogólniej: o której w ogóle nie wiadomo, kim/czym jest (Żmigrodzka 2016: 63).

Mimo to właśnie formy tego typu autorzy wspomnianego *Manifestu niebinarnej polszczyzny* nie tylko propagują, powołując się w tym zakresie na opinię Rady Języka Polskiego (zob. *Byłom, byłoś* 2003) oraz na komentarz J. Bralczyka (zob. Mach 2021), ale też sami ich używają i – co ważne – są to formy lm, por.: *chciałobyśmy* (I 34), *powinnośmy* (I 34), *stroniłośmy* (I 34), *nazwałośmy* (I 35)⁵⁶. Zastosowany w nich rodzaj gramatyczny nazywają *neutralnym*, uznając termin *nijaki* za m.in. wykluczający i „odczłowieczający” (I 35), oraz rekomendują osobom niebinarnym używanie właśnie „rodzaju neutralnego jako dobrej i względnie akceptowalnej alternatywy do form binarnych” (I 34), choć proponują także stosowanie w niektórych

54 Autorka: Makabongwe Sibanda, tłum.: Katarzyna Stryjek.

55 Por. np. *miesiączkowałoby* w WSJP PAN (pod hasłem *miesiączkować*).

56 O ile formy lp są podawane jako systemowe i potencjalne, jak np. w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (Grzegorzyczyk i in. (red.) 1984: 176) czy WSJP PAN (zob. np. paradygmat flekcyjny cytowanego czasownika *powinien*), o tyle form lm się tam nie podaje.

sytuacjach (np. e-mailach kierowanych do osób bliżej nieznanym) form z iksem, por.: *zapomniałxm hasła, nigdy nie będziesz szłx samx* (I 35).

Bezsprzecznie formy rodzaju neutralnego pozwalają podkreślić ich użytkownikom swoją niebinarność w sposób eksplicytny, ale analizowany tekst *Manifestu...* przynosi też takie ich przykłady, w których – wbrew intencji zneutralizowania kategorii rodzaju – nie udało się uniknąć wykładnika rodzaju niemęskoosobowego, por. *byśmy opowiedziały się* (I 34). O ile warunki neutralności spełniają wskazane wcześniej formy 1. os. lm czasu przeszłego (mimo użycia w nich morfu -o- jak w formach lp na formę lm wskazuje końcówka osobowa -śmy), o tyle w formie *byśmy opowiedziały się* zachowany został wykładnik rodzaju niemęskoosobowego (końcówka -y)⁵⁷. Jeśli ta analityczna forma została użyta świadomie, to jej budowa jest niespójna z odpowiednią formą syntetyczną, która – zgodnie z postulatami autorów artykułu (por. *chciał-o-byśmy*) – powinna mieć taką postać: *opowiedział-o-byśmy się* (-o zamiast -y). Także w zdaniu *Wszystkie byliśmy pod wrażeniem* (I 35), które ma być propozycją uniknięcia rodzaju męskiego zaimka *wszyscy*, występuje forma rodzaju niemęskoosobowego użytego czasownika: *byliśmy* (zamiast – zgodnie z założeniem autorów *Manifestu...* – *byliśmy*)⁵⁸. Podobna forma czasownika pojawia się w propozycji zneutralizowania form innych zaimków, por. *ono zrobiło* → *ona zrobiły* (I 35); tu forma lm *ona* (mimo że zbieżna z formą lp rodzaju żeńskiego) jest różna od form *oni* (r.m.) i *one* (r.ż.), ale czasownik *zrobiły* zawiera końcówkę rodzajową -y, która już nie jest wyrazista jako wykładnik lm rodzaju neutralnego i jest wyrazem niekonsekwencji w budowie poszczególnych form neutralnych rodzajowo w lm, por.: *my zrobił-o-śmy, wy zrobił-o-ście, ona zrobił-y* (oczywiście tu alternatywą nie może być końcówka rodzajowa -o-, która w wypadku braku końcówki osobowej wskazywałaby na lp; inaczej rzecz ujmując, formy 3. os. lp i lm byłyby identyczne: *ono zrobiło* → *ona zrobiło*). Przykłady te unaocniają trudności, jakie stwarza język polski dla tworzenia form neutralnych rodzajowo (przede wszystkim w lm).

Na zakończenie powyższych rozważań chciałbym szczególnie zwrócić uwagę na r o z b i e ż n o ś ć, jaką można zaobserwować między opisem polszczyzny zawartym w słownikach współczesnego języka ogólnopolskiego w zakresie definiowania maskulatywów (rozumienie przez językoznawców/leksykografów ich znaczenia jako niewskazującego na płeć nazywanych nimi osób) a praktyką użytkowników języka (wspieraną przez część językoznawców, szczególnie – jak się wydaje – przez niektóre językoznawczynie⁵⁹, mimo bezsprzecznej ich świadomości niezwiązanego z płcią znaczenia wielu maskulatywów), którzy w rzeczownikach męskoosobowych widzą tylko nazwy mężczyzn. W tym kontekście rodzi się też pytanie o zmiany w słownikach polszczyzny ogólnej – tych online, jak WSJP PAN i SJP PWN, które mogą być na bieżąco aktualizowane – w zakresie nie tylko uzupełnienia leksykonu nowymi hasłami (jak np. osobatywami) czy definiowania znaczeń zapisanych już jednostek leksykalnych, ale też uwzględnienia form gramatycznych postulowanych przez osoby niebinarne (to szczególnie dotyczy WSJP PAN, gdzie podaje się połączenia wyrazów i ich paradygmaty). Słowniki bowiem poza tym, że odnotowują/dokumentują zasób leksykalny języka, reagują również na zmiany znaczeniowe/ewolucję znaczeń i form językowych. Być może maskulatywy (s) tracą swoje znaczenie

57 Zob. w WSJP PAN *byśmy się opowiedziały* (pod hasłem *opowiedzieć się*).

58 Także forma zaimka *wszystkie*, który ma tu wyrażać rodzaj neutralny, jest zbieżna z formą rodzaju żeńskiego.

59 Zob. np. Milewska-Stawiany, Rogowska-Cybulska (red.) 2013: 88–93.

uogólniające ('ten, kto...'/osoba'/człowiek') i trzeba (będzie) definiować ich znaczenie tylko w odniesieniu do mężczyzn. W wypadku gramatycznych sposobów unikania wyrażania płci trudno na razie stwierdzić, które z nich ostatecznie utrwałą się w systemie języka polskiego i czy – jak pisze E. Kołodziejek (2022: 32) – „norma językowa obejmie je swoim zasięgiem”, tym bardziej że – jak pokazują wyniki *Narodowego spisu niebinarnego*⁶⁰ – „osoby reprezentujące społeczność LGBTQ+ wciąż stosują częściej rozwiązania bliższe polszczyźnie standardowej” (Walkiewicz 2022: 98). Teksty późniejszej niż ten spis „DUMY” dowodzą wszakże, że ich autorzy wybierali najczęściej formy z iksem. A co na to wszystko dydaktycy języka? Jeśli upowszechnią się pewne nowe formy fleksyjne (typu *chiałobyśmy*), trzeba by znaleźć dla nich miejsce i w szkolnej nauce o języku, i w nauczaniu akademickim.

Źródła

- „DUMA Magazyn”, wyd. 1: *Back Together*, wydawca: Parada Równości / Fundacja Wolontariat Równości, czerwiec 2021, Warszawa.
- „DUMA Magazyn”, wyd. 2: *Here We Go Again*, wsparcie wydawnicze: Kampania Przeciw Homofobii, czerwiec 2022, Warszawa.
- Kern L.J. 1984: *Trzecia płć*, „Przekrój” 1984, nr 10, s. 24.

Bibliografia

- Burska-Ratajczyk B. 2004: *Formacje deminutywno-hipokorystyczne i neologizmy jako źródło humoru (na przykładzie „Kolekcji” L. J. Kerna)*, [w:] K. Wojtczuk, A. Wierzbicka (red.), *Funkcja emocjonalna jednostek językowych i tekstowych*, Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej w Siedlcach, Siedlce, s. 29–38.
- Byłom, byłoś 2003: *Rada Języka Polskiego. Porady językowe* (online: <https://rjp.pan.pl/porady-jezykowe-main/317-byom-byo>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Bzówka M. 2021: *O zaimkach z prof. Bralczykiem*, „DUMA Magazyn”, wyd. 1, s. 64–65.
- Cambridge Dictionary* (online: <https://dictionary.cambridge.org/pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Dyzak A.S. 2016: *Formacje żeńskoosobowe w najnowszych słownikach definicyjnych języka polskiego*, [w:] E. Rogowska-Cybulska, E. Badyda (red.), *Wokół słów i znaczeń. Materiały siódmej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci Profesora Bogusława Krei (VII: Słowotwórstwo języka mówionego i pisanego)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 127–146.
- Dyzak A.S. 2021: *Rzeczowniki męskoosobowe a rzeczowniki żeńskoosobowe. Glosy do praktyki leksykograficznej*, „Język Polski” CI, z. 3, s. 16–32.
- Fundacja interakcja. Słownictwo* (online: <https://www.interakcja.org.pl/slownictwo/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Gębka-Wolak M. 2022: *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 2: Innowacje a system i tendencje rozwojowe*, „Prace Językoznawcze” XXIV, z. 1, s. 101–116.
- Grzegorzyczkowa R., Łaskowski R., Wróbel H. (red.) 1984: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Jodłowski S., Taszycki W. 1968: *Słownik ortograficzny i prawidła pisowni polskiej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Kołodziejek E. 2022: *Normatywne aspekty komunikacji inkluzywnej*, „Studia Językoznawcze”, nr 21, s. 23–24.
- Mach M. 2021: *W TVP wysmiewali osoby niebinarne. Bralczyk komentuje* (online: <https://ksiazki.wp.pl/w-ty-p-wysmiewali-osoby-niebinarne-profesor-bralczyk-rozumie-dlaczego-6616979703601760a>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Miejski.pl* (online: <https://www.miejski.pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).

60 Zob. <https://zaimki.pl/blog/spis-2021>.

- Milewska-Stawiany M., Rogowska-Cybulska E. (red.) 2013: *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Misiek S. 2022: *Niestandardowe formy rodzajowe w wybranych polskich tekstach literackich*, [w:] A. Buk, P. Maziarz, D. Onik-Maziarz (red.), *New vistas in language studies: young scholars' perspectives*. ATENA 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 166–179.
- NFJP: Narodowy Fotokorpus Języka Polskiego (online: <https://www.nfjp.pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- OJUW: Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego (online: <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/szukaj>, dostęp: 13 listopada 2023).
- SJP PWN: *Słownik języka polskiego PWN* (online: <https://sjp.pwn.pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
- SJPSzym: *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978–1981.
- Słownik angielsko-polski* (online: <https://www.diki.pl/sownik-angielskiego?q=gatekeeping>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Stanowisko Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów przyjęte na posiedzeniu plenarnym Rady 25 listopada 2019 r.* (online: https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form-nazwzawodow-i-tytulow, dostęp: 13 listopada 2023).
- SWJP: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Wilga, Warszawa 1996.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, red. S. Dubisz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008 (wersja 3.0 CD).
- Walkiewicz A. 2022: *Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji*, „Prace Językoznawcze” XXIV, z. 1, s. 85–100.
- Wawrzyńczyk J. 2000: *Słownik bibliograficzny języka polskiego*, wersja przedelektroniczna, t. 1: A–Ć, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa,
- Wawrzyńczyk J. 2013: *250 tysięcy ciekawych słów. Leksykon przypomnień*, t. 1: A–Ć, BEL Studio, Warszawa.
- Wawrzyńczyk J., Wierchoń P. 2016: *300 tysięcy polskich słów. Indeks a fronte*, Sorus, Poznań.
- Wikipedia (online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Strona_główna, dostęp: 13 listopada 2023).
- Wikisłownik (online: https://pl.wiktionary.org/wiki/Wikisłownik:Strona_główna, dostęp: 13 listopada 2023).
- WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki (online: <https://wsjp.pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- WSO PWN: *Wielki słownik ortograficzny PWN* (online: <https://sjp.pwn.pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Zaimki.pl (online: <https://zaimki.pl/>, dostęp: 13 listopada 2023).
- Żmigrodzka B. 2016: *Nowe zastosowania form czasownikowych 1. i 2. os. lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego we współczesnych tekstach*, „Język Polski” XCVI, z. 2, s. 51–72.

Summary

Masculine and feminine forms versus non-binary users of Polish. Investigating the origins of the new lexical and grammatical phenomena in the contemporary Polish language

Keywords: masculine personal nouns, non-binary, personatives, gender-neutral grammatical forms.

The article tackles the phenomena observed in contemporary Polish, which are the result of searching for ways to avoid the exclusion of non-binary people by linguistic forms. The starting point was the question of the correctness of using masculines in relation to people of different genders, and, consequently, the issue of creating feminatives (as a counterweight to masculines) and the avoidance of both by non-binary people, which is the subject of most of the article. The source of the linguistic material and presented analyses are texts from the “DUMA” (“THE PRIDE”) magazine, which is a kind of forum for gender non-normative people. The author of the article excerpted and described numerous personatives and other complex expressions (including hybrid compounds) and syntactic compounds constructed using numerous loanwords and neologisms (contrasting them with the contents of primarily definitional dictionaries of the Polish language). The author also presented examples of non-standard grammatical forms, which are proposed to avoid expressing a grammatical gender category.